

Cilt / Volume: 15, Sayı / Issue: 29, Sayfalar / Pages: 244-268

Araştırma Makalesi / Research Article

Received / Alınma: 15.12.2024

Accepted / Kabul: 18.04.2025

İDEOLOJİK HASIMDAN STRATEJİK MÜTTEFİKE SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEMDE SUUDİ ARABİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Engin KOÇ¹
Besra TOKTAŞ²

Öz

Bu çalışma Ortadoğu’da bölgesel güç olmaya çalışan petrol zengini Suudi Arabistan ile uluslararası politikada giderek yükselen bir küresel güç haline gelen Çin’in, Soğuk Savaş sonrası ilişkilerini ele alacak ve iki devlet arasındaki ilişkiler Neo-Realist Perspektif ve Güney-Güney İşbirliği bağlamda analiz edilecektir. Özellikle 1970’li yıllarda dünya düzeninde meydana gelen radikal değişimler ve bunu takiben 2000’li yıllarda ortaya çıkan siyasal ve yapısal krizler, Çin ve Suudi Arabistan ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Çin’in 1990 sonrasında artan enerji ihtiyacı, petrol ithalatına bağımlı bir ülke haline gelmesine neden olmuş ve bu durum Çin-Suudi Arabistan ilişkilerini şekillendirmede önemli bir faktör olmuştur. 11 Eylül 2001 saldırıları ve ABD’nin bölgedeki sert politikaları ve İran’ın Körfez’de artan etkisi ile birlikte Çin, sadece ekonomik bir paydaş değil aynı zamanda stratejik bir aktör olarak da bölge ülkeleri tarafından algılanmaya başlanmıştır. Çin’i iç işlerine karışmayan ve güvenilir bir ortak olarak değerlendiren Riyad farklı alanlarda da ilişkileri güçlendirmiştir. Bu alanların başında ise siyasi ilişkiler gelmektedir. Bu anlamda, gerek uluslararası politika gerekse bölge politikalar açısından önemli bir dönüm noktası olan Arap Baharı iki ülke ilişkileri açısından oldukça önemli bir dönem olmaktadır. Bu çalışmada, 1990 sonrası giderek artan Çin-Suudi Arabistan ilişkileri, Soğuk Savaş sonrası uluslararası politika, 11 Eylül saldırılarının iki ülke ilişkilerine etkisi, Arap Baharı, halk hareketleri ve bölgede ortaya çıkan yeni siyasal dinamikler, Neorealist bağlamda analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Suudi Arabistan, Çin-Suudi Arabistan İlişkileri, Neorealizm.

Jel Kodları: F590, F510, F53.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: engin.koc@btu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3682-8718

² Doktora Öğrencisi, Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: besratok@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5292-5521

Atıf/Citation

Koç, E. & Toktaş, B. (2025). İdeolojik hasımdan stratejik müttefike soğuk savaş sonrası uluslararası sistemde Suudi Arabistan-Çin ilişkilerinin analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(29), 244-268.

FROM IDEOLOGICAL FOE TO STRATEGIC ALLY: AN ANALYSIS OF SAUDI ARABIA-CHINA RELATIONS IN THE INTERNATIONAL SYSTEM AFTER THE COLD WAR

Abstract

This study will examine the relations between oil-rich Saudi Arabia, which strives to be the dominant power in the Middle East, and China, which is gradually becoming a rising global power in international politics, in the post-Cold War period. The relations between the two will be analyzed through the lens of Neo-Realist Perspective and South-South Cooperation. The radical changes in the world order in the 1970s and the subsequent political and structural crises in the 2000s have significantly impacted the relations between China and Saudi Arabia. The fact that China became an oil-import-dependent country with its increasing energy needs after 1990 has been an important factor in shaping the relations between China and the Arab Gulf countries. After the 11 September 2001 attacks and the harsh policies of the US in the region, as well as the increasing influence of Iran in the Gulf, China has been perceived by countries in the region not only as an economic stakeholder but also as a strategic actor. Riyadh, considering China as a reliable partner that does not interfere in its internal affairs, has strengthened relations in various areas, with political relations being at the forefront. In this sense, the Arab Spring period, which is a significant turning point for both international and regional politics, is also crucial in terms of the relations between the two countries. This study will analyze China-Saudi Arabia relations, which gradually increased after 1990, within the context of post-Cold War international politics, the impact of the 9/11 attacks on the relations between the two countries, the Arab Spring, popular movements, and the new political dynamics emerging in the region from a Neo-Realist perspective.

Keywords: China, Saudi Arabia, China-Saudi Arabia Relations, Neorealizm.

Jel Codes: F590, F510, F53.

1. GİRİŞ

İkinci dünya savaşından sonra ABD ve SSCB gibi güçlü aktörler pozisyonlarını koruyarak yeni dünya düzeninin belirleyicileri olarak uluslararası siyaset sahnesinde yerini almıştır. ABD ve SSCB'nin iki kutuplu yapının liderleri olarak ortaya çıkması “Soğuk Savaş” denen süreci başlatmıştır. ABD ve SSCB'nin karşıt siyaset izlemesinden dolayı Doğu-Batı arasındaki ayrım giderek artmıştır. Bu dönemde ABD'nin Batı ülkelerini kendi güvenlik şemsiyesi altına almasına karşılık SSCB'nin de Doğu ülkelerinde nüfuz alanını genişletmek istemesi dünyayı Doğu ve Batı Bloku olmak üzere ikiye ayırmıştır. Çin, başlangıçta Doğu Bloğu'nda yer alsa da, zamanla siyasi çıkarları doğrultusunda yönünü Üçüncü Dünya ülkelerine çevirmiştir. Çin, 1955 Bandung Konferansı ile Doğu-Batı dışı ülkelerle, özellikle iki kutuplu sistemin dışında kalan ülkelerle temas kurma fırsatı bulmuştur. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulduğu yıldan Çin ve Suudi Arabistan'ın diplomatik ilişkilerini resmileştirdiği 1990 yılına kadar olumlu bir etkileşim yaşanmamıştır. İlişkilerin gelişmemesinin önünde belli başlı faktörler vardır. Bunlar Suudi liderler katı bir şekilde anti-komünist ve Çinli liderlerin Körfez monarşilerini Batı emperyalizminin kalıntıları olarak görmesidir. Bir başka etken de Soğuk Savaş döneminde oluşturulan kutuplaşmadır (Fulton, 2020, s.3). Mao'nun 1949'daki devrimi ve sonrasında Milliyetçi Çin ile Komünist Çin arasında başlayan iç savaş, Çin tarihinde bir dönüm noktasıydı. İç savaş sonrası Tayvan, Çin Cumhuriyeti olarak varlığını sürdürürken, Mao'nun

egemenliğindeki topraklar Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) oldu. Tayvan'ın uluslararası alanda tanınması ve Mao'nun izolasyon siyaseti, Suudi Arabistan'ın Tayvan'la ilişkiler kurmasına yol açtı, bu da ÇHC ile ilişkilerin gerilemesine neden oldu. İlişkilerin gerilemesinin bir başka sebebi de 1960'lı yıllarda Çin'de başlayan Kültür Devrimi ve Umman'da meydana gelen monarşi karşıtı ayaklanma ve direniştir. Çin'in monarşi karşıtı gösterilere destek vermesi Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir. Buna karşılık Suudi Arabistan, 1971'de ÇHC'nin Birleşmiş Milletler'e kabul edilmesine karşı oy kullanmıştır. Bu duruşuyla ÇHC'ye karşı oy kullanan tek Arap ülkesi oldu ve Çin propagandasını krallıktan uzak tutmak için 1972'de Çin'e karşı bir ticaret yasağı başlatmıştır. Zamanla diğer Körfez ülkeleri Çin ile yakınlaşırken, Suudi liderler Çin'in Arap Yarımadası'nda mümkün olduğunca daha az bulunması gerektiği kanısındaydı. Suudi Arabistan'ın bu duruşu 1980'lerin başında İran-Irak Savaşı'nın Körfez düzenini bozmasıyla değişmeye başlamıştır (Fulton, 2020, s.3).

Mao'nun Kültür Devrimi (1966-1976), Çin'in iç politikasında olduğu kadar dış ilişkilerinde de değişim yaratmıştı. Kültür Devrimi'nden ötürü Çin dışı kapalı bir siyaset izlemiştir. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Çin ve Suudi Arabistan ilişkilerinin düşük bir profilde ilerlemesinin nedeni ise Suudi Arabistan'ın geleneksel güvenlik sorunlarından ve bu sorunlardan ötürü ABD ile olan ittifakından kaynaklanıyordu. Bu güvenlik sorunlarının başında 1979'dan sonra başlayan İran tehdidi, rejim güvenliği ve petrol ticaretinin açıklığıydı. Suudi Arabistan ve ABD arasındaki yakınlaşma 1930'lardan sonra Suudi Arabistan'da zengin petrol yataklarının keşfedilmesiyle başlamıştır. ABD'nin 1920'lerden sonra petrol ihtiyacının giderek artması Riyad ve Washington'u daha da yakınlaştırmıştır. Ekonomik temelli başlayan ilişkiler 1944 yılında ikilinin ortak olarak işlettiği ARAMCO petrol şirketinin kurulmasıyla önemli bir boyut kazanmıştır. Riyad'ın petrolle kazandığı prestij ABD ile ilişkilerinde belirleyici unsur olmuştur. Özellikle Riyad'ın dış politika önceliği olan rejim bekası ve sürekli olarak rejim bekasına yönelik algıladığı iç ve dış güvenlik tehditleri bertaraf etmek için Soğuk Savaş boyunca ABD ile ilişkilerini sıkı tutmuştur. İki kutuplu dünya sistemi boyunca Suudi Arabistan Batı bloğu ile aynı kampta yer almıştır. Bu dönemde ABD için Suudi Arabistan komünizmin Ortadoğu bölgesine yaymasını önlemede kilit rol oynamasına karşılık Suudi Arabistan için ise ABD sosyalist oluşumların etkisini ülkesine ve yakın coğrafyasına yaymasını engellemede oldukça iyi bir müttefikti (Yetim, 2023, s.195).

Güvenlik kaygıları nedeniyle ABD ile ilişkilerini sıkı tutan ve komünist ile sosyalist oluşumlara mesafeli duran Riyad komünist Çin'in geleneksel tutumunu değiştirerek dış dünyaya entegre olmaya çalışmasıyla iki ülke arasındaki ilişki zamanla ideolojik hasımdan stratejik müttefikliğe

doğru evrilmiştir. Çin'in dış dünyaya açılma çabaları ve Ortadoğu'daki siyasi gelişmeler, Suudi Arabistan ile yeniden yakın ilişkiler kurmasının önünü açtı. Suudi Arabistan ile başlayan yakınlaşma Deng Xiaoping döneminde giderek gelişme kaydetmiştir. Deng'in 1978 yılında ilan ettiği "Reform ve Dışa Açılım Stratejisi ve Çin'in milli sanayisinin dış piyasaya girmesini hedefleyen 1979 tarihli Açık Kapı Politikası Suudi-Çin ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. İlişkilerin ivme kazanmasıyla iki taraf arasında 1985 yılında ilk resmi görüşme yapılmıştır. Yine bu dönemde Tiananmen Olayları ve Saddam Hüseyin öncülüğünde gerçekleşen Irak'ın Kuveyt işgali Suudi-Çin ilişkilerini şekillendiren önemli politik gelişmelerdir. Bu dönem aynı zamanda iki kutuplu dünya düzenin yani Soğuk Savaş döneminin bitmesine denk gelmektedir.

Soğuk savaş sonrası dönemde Çin ve Suudi Arabistan ilişkilerinde Çin'in enerjiye olan ihtiyacı belirleyici etken olmuştur. Özellikle 1993'te Çin net petrol ithalatçısı konumuna gelmiştir. Çin ve Suudi Arabistan ilişkileri Çin'in artan enerji ihtiyacına ek olarak dünyada meydana gelen global ve teritoryal sorunların gölgesinde şekillenmiştir. Farklı ideolojilere sahip iki devletin ticari endişelerine stratejik güvenlik unsuru da eklenmiştir. Çin hükümeti için bu stratejik güvenlik unsurlarının en başında Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkan radikal örgütlerin Çin'deki Müslüman halkı motive etmesinden kaynaklanan endişelerdir. 11 Eylül 2001'de gerçekleşen saldırılar uluslararası ilişkilerde önemli bir değişim meydana getirmiştir. ABD'nin sert söylem ve Riyad nazarında güvenilmez politikaları ile İran'ın Körfez'de genişleyen nüfuz alanı Çin-Suudi Arabistan ilişkilerini başka bir boyuta taşımıştır. Kısaca ABD'nin bu dönemde izlediği siyaset Çin ve Suudi Arabistan ilişkilerinin stratejik bir boyut kazanmasında etkili olmuştur. 2003 Irak işgalinden sonra ABD'nin bölgede prestij kaybetmesi asimetrik bir şekilde Çin'in hissedilebilir bir şekilde etkisini arttırmıştır. Öte yandan 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve daha sonra Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyasında domino etkisi yaratan iktidar karşıtı kitlesel gösteriler Çin ve Suudi Arabistan için yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Uluslararası ilişkiler literatüründe Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreç bölgesel ve küresel dengeleri değiştirerek birçok devletin dış politikasını revize etmesine neden olmuştur. Devrim niteliğindeki bu süreç Çin ve Suudi Arabistan ilişkileri için dönüm noktası olmuştur. Son olarak Çin'in dünya ticaretini etkileyecek büyüklükteki iki ayaklı "Bir Kuşak Bir Yol Girişimi" adlı projesi ve Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030 dönüşüm projesiyle iki ülke birbirlerini güçlü bir şekilde destekleyerek uyum içinde hareket etmiştir.

Çin devlet başkanı Xi Jinping 2016'da Suudi Riyad'a seyahat etmiş ve bu seyahat sırasında ikili kapsamlı bir stratejik müttefikliğe doğru ilerleme kararı almıştır. Bu seyahati 2017'de Suudi

Kralı Salman bin Abdülaziz mukabil seyahati takip etti ve Kral Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Girişimi projesine destek sunmayı onaylamıştır. Buna karşılık Çin de Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030 programını destekleyerek hedeflediği ekonomik çeşitliliğe ulaşması için yardım teklifinde bulunmuştur. Böylece Çin ve Suudi Arabistan bu iki önemli projenin sinerjisiyle stratejik ilişkilerini güçlendirme iradesi göstermiştir. Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki gelişmeler ışığında Suudi Arabistan ve Çin arasındaki ilişkiler, neorealist teori ve uluslararası sistemdeki Güney-Güney iş birliği perspektifinden analiz edilecektir.

2. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: NEO-REALİST PERSPEKTİF VE GÜNEY-GÜNEY İŞ BİRLİĞİ

Teori herhangi bir bilim dalıyla ilgili analitik ve sistematik bir düşünce ve yine o alanla ilgili mefhumları net bir şekilde tasvir etme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca verilerin elde edilmesinde ve sınıflandırılmasında yanı sıra yeni verilerin araştırılmasına ışık tutmaktadır. Öte yandan karmaşıklığı önlemek için toplanan verilerden hangisinin gerekli ve önemli olduğunu ayırt etmemize destek sağlamaktadır. Gerçeğin basitleştirilmiş bir resmi olan teoriler belirli konularda nasıl bir yol izleyeceğimizi açıklamaktadır. Bu anlamda teoriler, karışık ve anlaşılması güç olayları çözmemize de yardımcı olmaktadır. Ayrıca teoriler olayları çözümlememizde faydalı olmaktadır (Arı, 2010, s.27). Bu çerçevede Güney-Güney İşbirliği bağlamında Çin-Suudi Arabistan ilişkilerini anlamak ve önemli noktalarına değinmek için konuyu uluslararası sistemin yapısal yönünü merkeze alan Neorealist bir perspektiften ele almak daha doğru olacaktır. Ancak ilişkileri analiz etmeden önce Güney-Güney işbirliğini ve neorealist teoriyi tanımlamak yerinde olacaktır. Yapısal realizm (Structural Realism) olarak da adlandırılan Neorealizm ilk olarak 1979'da Kenneth Waltz tarafından kaleme alınan Uluslararası Politika Teorisi (Theory of International Politics) isimli çalışmasında geçmiştir (Serdar, 2015, s.15). Uluslararası sistemin yapısının önemine vurgu yapan Neorealizm temel olarak devletlerin dış siyasetini ve devletlerin birbiriyle olan bağlantılarını ele almakla birlikte yapının uluslararası sistem içinde devletlerin davranışlarını etkileme de önemli bir rol oynadığının altını çizmektedir (Gözen, 2014, s.172).

Neorealizm, gücü sürekli olarak öne alan ve gücü yüceleştiren klasik realizmden farklı olarak güç unsurunu araç olarak kullanılmasını öne sürmüştür. Neorealistlere göre güç devletin bekasını, ulusal çıkarlarını ve güvenliğini sağlamak için başvurulan temel bir araçtır. Bu nedenle güç devletlerin dış siyasetinde etkin bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır (Kökyay, 2020, s.2508). Uluslararası sisteme göre farklı ideoloji ve politik sistemlere sahip devletlerin benzer davranış ve siyasetlerinin nedeninin yapıdan kaynaklandığını söylemektedir. Ancak

devletler yapısal olarak benzerlik gösterse de gücün eşit dağıtılmamasından ötürü ayrılmaktadır. Aslında genel olarak üç faktör üzerinden şekillenmektedir: anarşi, güvenlik ikilemi ve güç pozisyonları. Uluslararası sistemin yapısının anarşik olması devletlerin sürekli olarak devamlılığı garantileme konusunda endişe etmelerine neden olmaktadır (Balcı & Kardaş, 2018, s.133-134). Güvenlik devletlerin hayata kalmalarını garantilemek için belki de en önemli etkidir. Bu nedenle devletlerin uluslararası sistem içerisindeki pozisyonları çok önemlidir. Devletler mevcut varlığını korumak için daha etkin roller üstlenmelidir. Devletlerin etkin bir konumda olduğu bir uluslararası sistemde ise, mutlak güvenlik mümkün olmamaktadır; yalnız göreceli güvenlik söz konusudur. Analiz düzeyi sadece devlet olmayan Neorealizm uluslararası sistemi de ön planda tutmaktadır (Ergüven, 2016, s.790).

Neorealistler, uluslararası sistemi, egemen güçler arasındaki ilişkiyi taban alarak üçe ayırmaktadır: Tek kutupluluk, çift kutupluluk, çok kutupluluk. Neorealizme göre bir devletten egemen güç olarak bahsedilmesi için askeri, politik ve ekonomik gücü elinde bulundurmasının yanı sıra bu gücü kullanabilecek potansiyele de sahip olması gerekmektedir (Özdoğan, 2019, s.8). Neorealistlerin üzerinde durduğu bir başka konu da devletler arasındaki iş birliğidir. Devletlerin sürekli olarak savaşa başvurmaması acımasız bir rekabeti beraberinde getirmektedir. Devletler arasında iş birliği mümkündür ancak iş birliğinin de sınırları vardır. Bu sınırlar belli bir düzeydeki iş birliğine zarar vermeyecek şekilde hâkim güvenlik rekabeti mantığına dayanacaktır. Aslında devletler arasındaki iş birliğini baltalayan iki faktör vardır; bunlar aldatma ve kazanma hırsıdır. (Baylis, 2008, s.72). Yine Neorealist kuramların üzerinde durduğu bir başka etken de ekonomik ve iktisadi faktörlerdir. Tüm bunlardan hareketle dünyada meydana gelen yapısal ve siyasal krizlerden yanı sıra dünyanın bu krizlerden sonra geçirdiği değişim ve dönüşüm süreci de dâhil edilerek Çin ve Suudi Arabistan'ın bu süreçten nasıl etkilendiklerini neorealizm bağlamında ele almak oldukça önemli olmaktadır.

Güney-Güney iş birliği, 1960'lar ve 1970'lerde, bağımsızlıklarını yeni kazanan müstemleke devletlerinin, ideolojik ve politik bir dayanışma içinde bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Bu kaynaşma, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasının dışında bir varlık göstermek isteyen Bağlantısızlar Hareketi'ne dayanmaktadır. Bağlantısızlar, Doğu ve Batı bloklarından bağımsız olarak gelişmekte olan ülkeler arasında dayanışmayı teşvik etmiş ve bu hareket, Güney-Güney iş birliğinin temellerini atmıştır. Bu bağlamda, Bağlantısızlar Hareketi'nin tarihi rolü, günümüzdeki Güney-Güney iş birliğinin oluşumunda önemli bir yer tutmaktadır. Bağlantısızlar Hareketi aynı zamanda emperyalist güçlerin müstemlekesinden çıkan benzer politik, iktisadi ve sosyal geçmişlere sahip devletleri bir araya toplayarak uluslararası sistemde “Güney” terimini

oluşturmuştur (Tekin, 2020, s.66). Küresel Güney-Güney iş birliğinin ivme kazanmasında 1955 yılında Bağlantısızlar Hareketi'nin oluşumunda önemli bir yer kaplayan Bandung Konferansı dönüm noktası olmuştur (Cengiz, 2022, s.91). Bu minvalde Çin'in de genelde Ortadoğu özelde de Suudi Arabistan ile ilişkilerinin başlangıcı Bandung Konferansıyla başlamış, uluslararası sistemin anarşik yapısından ötürü meydana gelen küresel ve bölgesel krizlerin de gölgesinde şekillenerek günümüze kadar devam etmiştir.

Uluslararası sistemin anarşik yapısının dünyada büyük etki yaratması nedeniyle, dünya devletleri açısından güvenlik kaygılarının tırmandığı görülmüştür. Güvenlik kaygılarının gelişiminde; 1973 Petrol Krizi ve Arap-İsrail Savaşları, 1979'da SSCB öncülüğünde Afganistan'da gerçekleştirilen Marksist darbe ve İran'da İslam İnkılabı'nın gerçekleşmesi önemli siyasi ve ekonomik olayların başında gelmektedir. Ayrıca 1980-1988 yılları arasında İran-Irak arasında başlayan yıpratma savaşı, 1990'dan sonra çift kutuplu dünya düzenin çökmesi, dünyanın güvenliği açısından önem arz eden 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi ve 2001-2003 yıllarında ABD'nin Irak ve Afganistan işgali küresel çapta etki yaratan diğer siyasi olaylardan birkaç tanesi olmuştur. Ayrıca 2010'dan sonra bölgesel ve global çapta etki yaratan Arap Baharı ve Arap Baharı sonrası patlak veren iç savaşlar ve darbeler silsilesi nedeniyle antidemokratik rejimlerin göreve gelmesi yine önemli gelişmelerin başında gelmektedir. Arap Baharı'nın küresel etkisi sonucu birçok devlet dış politikasını revize etme ihtiyacı duymuştur. Son olarak bölgede meydana gelen kriz ve çatışmalar DEAŞ gibi kökten dinci terör örgütlerin ortaya çıkmasına ve yükselmesine neden olmuştur. Çin ve Suudi Arabistan ilişkileri de genelde bu küresel ve bölgesel çapta etki yaratan siyasi olayların gölgesinde şekillenmiştir. Bugün dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin aynı zamanda ekonomisi hızla yükselen dünya devletlerinden bir tanesidir. Çin'in gelişen ekonomisi artan petrol ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Çin'in artan enerji ihtiyacı Ortadoğu'yla iyi ilişkiler geliştirmesini gerektirmiştir. Böylece Çin ile Ortadoğu ülkeleri arasında enerji temelli ilişkiler başlamış oldu (Al-Tamimi, 2012). Çin'in Ortadoğu'yu tercih etmesinde dört temel güvenlik unsuru ön plana çıkmaktadır:

- Enerji rezervleri bakımından zengin olması
- Dünyanın kilit noktası konumunda olması
- Çin'in ulusal çıkarları açısından önem arz etmesi
- Emperyalist güçlerin rekabet sahası olması.

Çin özellikle 2000 sonrasında Ortadoğu politikasını gözden geçirmiştir. Dünyada meydana gelen siyasi kırılmalar ideolojik ve ticari endişelerin ötesinde bölgeye önem vermeye başlamıştır (Erkan & Yüce, 2020, s.16). Çin ve Suudi Arabistan arasında başlayan ekonomik,

güvenlik ve enerji temelli ilişkiler daha sonra uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle farklı bir boyut kazanmıştır (Acar, 2018, s.52). Suudi Arabistan için kronik güvenlik sorunların başında rejim bekası, İran tehdidi ve petrol güvenliği gelirken, Çin ise güvenlik endişelerinin başında enerji güvenliği gelmektedir. Bu nedenle ikilinin Soğuk Savaşın sonlarına doğru güvenlik sorunlarını incelemesi anti-komünist, anti-emperyalist ve anti- monarşik gibi ideolojilerin gölgede kalmasına stratejik müttefikliğin ilerlemesine yol açmıştır. Özellikle Suudi rejimi İran'ı dengelemek için büyük güçlerin güvenlik himayesine ihtiyaç duymuştur. Bu yüzden ABD'nin yanında yükselen bir güç olan Çin'le ilişkileri sıkı tutması önemlidir. Riyad'ın ABD'yi Çin ile dengelemeye çalışmasının atında ABD'nin kendi güvenlik sorunlarına istenilen düzeyde cevap vermemesi olmuştur. Çin ise daha çok enerji ihtiyacını gidermenin yanında küresel siyasetteki ağırlığını ortaya koymak için Suudi Arabistan gibi bölgesel güçleri yanına çekmektedir. Çin'in 1990'lardan sonra artan enerji ihtiyacı Suudi Arabistan'la önce ekonomik ilişkiler daha sonra da siyasi ilişkiler geliştirmesini kolaylaştırmıştır (Erkan & Yüce, 2020, s.16). Çin 1990'lardan sonra geleneksel dış politika ilkeleri olan tarafsızlık ve pragmatist duruşunu daha aktif hale getirdi. Başka bir deyişle Çin küresel ekonomi ve politikada etkisini artırabilmek için ilk olarak 1990 öncesi ideolojik merkezli dış politika söylemlerini terk etti. İkinci olarak da 1990 sonrasında zorunlu bir dönüşüm geçirerek pragmatist bir tutum sergiledi. Son olarak da 2000'li yıllarda pragmatist stratejisini faal hale getirmiştir (Temiz, 2018, s.34). Yine iki ülke açısından önem arz edecek Vizyon 2030 ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi programlarıyla stratejik ortaklık ilişkileri ilerleme kaydetmiştir. Krallık 2016'da ilan ettiği "Vizyon 2030" programıyla petrole olan bağımlılığı azaltarak ekonomisini çeşitlendirmeyi ve bu kapsamda stratejik müttefik bulmayı hedeflemiştir. Dolayısıyla Riyad'ın Pekin ile ilişkilerinin geliştirmesinin ana motivasyonu Vizyon 2030 programıyla ulaşmak istediği hedefler olmuştur (Yetim, 2023, s. 195). Bu anlamda neorealist bakış açısına göre Çin ve Suudi Arabistan güvenlik ve karşılıklı ekonomik çıkarlar bağlamında iş birliğini derinleştirmeyi tercih etmektedir.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, Suudi Arabistan ve Çin ilişkilerinin doğası ve temel dinamikleri itibariyle uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde neorealizm çerçevesinde açıklamak ilişkilerin stratejik boyutlarını görme bağlamında önemli olmaktadır. Çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi Çin ve Suudi Arabistan ilişkilerinin temelinde endişeler (özellikle de güvenlik ve ekonomik endişeleri), uluslararası ilişkilerde gücün önemine, uluslararası sistemin anarşik yapısına olan inanç gibi etkenler ön plana çıkmaktadır. Suudi Arabistan'ın

bölgesel güçleri dengelemede ve stratejik çıkarlarını korumada Çin ile iş birliği içerisinde olması önemlidir.

3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ULUSLARARASI SİSTEMİN DAYATMALARI VE ÇİN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

Çin, çift kutuplu dünya düzeninde ulusal güvenliğini ve rejimin korunmasını önclemiştir. Pekin, Batı emperyalizminin tehdidine karşı Doğu Bloku'nda yer almıştır. Ancak zamanla Sovyetler Birliği ulusal güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin Kruşçev yönetiminde yumuşama yanlısı eğilimleri Çin'i rahatsız etmiştir. Kruşçev 'in Batı ile barış içinde bir arada yaşama çağrısını ulusal güvenliğine tehdit olarak algılamıştır (Wang, 1993). Sovyetler Birliğinde Brejnev döneminin başlamasıyla ilişkiler iyice kopma noktasına gelmiştir. Brejnev'in Çin'e yönelik politikası iki devlet arasındaki siyasi bağların gelişmesinde engel teşkil etmiştir (Ayan, 2007, s.42). Pekin dönemin iki süper gücüyle siyasetlerinin örtüşmemesi hasebiyle yönünü Üçüncü Dünya Ülkelerine çevirmiştir. Çin'in özellikle Ortadoğu'ya açılmasının temel nedenleri Ortadoğu'nun zengin petrol kaynaklarına sahip olması ve Asya, Afrika ve Avrupa'nın kavşağında bulunan stratejik bir noktada konumlanmasıyla yakından ilişkili olmuştur (Wang, 1993). Çin'in Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinin başlangıcı 1955 yılında Doğu-Batı mücadelesinin dışında kalan devletlerin öncülüğünde gerçekleşen Bandung Konferansı sürecine tekabül etmektedir. Çin'i temsilen konferansa katılan Başbakan Zhou Enlai, katılımcıları yakından tanıma fırsatı yakalamıştır. Ancak henüz BMGK daimi üye statüsünü elde edemeyen Çin, konferans aracılığıyla Ortadoğu ülkeleriyle siyasi, ticari ve kültürel alanda temaslar kurmak ve politik alanda ağırlığını hissettirmek için uygun zaman seçmiştir. Yine bu dönemde Pekin'in diplomatik tanınma ihtiyacı Ortadoğu'nun ulusal bağımsızlık hareketini desteklemekle doğrudan ilişkili olmuştur (Erkan & Müge, 2020, s.18). Soğuk Savaş öncesi dönemde Çin ve Suudi Arabistan arasında diplomatik kanalların aktif çalışması için imzalanan Cidde dostluk antlaşması Soğuk Savaş döneminde Çin'de yönetimin el değiştirmesiyle birlikte işleyemez hale gelmiştir (Al-Tamimi, 2012, s.4). Suudi Arabistan için yeni lider olan Mao Zedong önderliğinde kurulan hükümetle siyasi bağları kuvvetlendirmesi oldukça güç olduğu bir dönem başlamıştır (Al-Tamimi, 2012, s.4). Suudi Arabistan, 1949'da Tayvan'ı resmî temsilci olarak tanıyıp siyasi bağlar kurdu. Tayvan'ın tanınma çabası, petrol ihtiyacı ve ABD'nin desteği ilişkileri güçlendirmiştir. Büyükelçiliklerin açılması ve Müslüman topluluk oluşumu süreci hızlandırdı. Ancak Tayvan'la ilişkiler gelişirken, ÇHC ile bağlar zayıfladı (Özev, 2020). İkili arasında ilişkilerin gelişmemesinin başka bir nedeni de Çin'in komünist ideolojisi yayma çabası Riyad'da Çin'e karşı olumsuz bir

bakış açısı yaratmıştı. Suudi Kralı Faysal bin Suud, istikrarsızlığı ve devrimci değişimi teşvik eden ve İslam ile temelden çatışan yabancı bir ideoloji olarak komünist ideolojiye karşı güçlü muhalefetini açıkça ortaya koymuştur. Çin'in kendisiyle aynı ideolojiye sahip SSCB ile yakın ilişkisi, devrimci politikası ve Müslüman azınlığa yönelik politikası Suudi Arabistan'ın mevcut güvenlik kaygısını daha da arttırmıştır. Suudi Arabistan, sosyalizm ve komünizm gibi radikal ideolojilerin Çin aracılığıyla Körfez ve Ortadoğu bölgesine yaymasından büyük endişe duymuştur. Suudilere göre, Çin'in Aden'deki Marksist rejime ve Umman'daki Dhofar isyancılarına verdiği destek ve Çin'in dünya çapında sürdürdüğü devrimci propaganda, Körfez ve Arap Yarımadası bölgesinin güvenliğini daha da tehdit eden bir durum yaratmıştır. Buna ek olarak, Çin'in 1950'lerin başında kendi Müslüman nüfusuna uyguladığı sert muamele de Suudilerin Çin'e yönelik olumsuz duygularını arttırmıştı. Çin ise Suudi Arabistan'ı komünizme düşman ve kapitalist kampa yakın gerici bir devlet olarak gördüğü için mesafeli bir duruş sergilemiştir (Binhuwaidin, 2001, s.313). Ancak sonrasında ÇHC liderleri Suudilerin rahatsızlıklarını göz önünde bulundurarak onlara güvence vermeye çalışmıştır. İlk olarak, Sincan'daki Müslüman azınlıklara kötü davranmaktan kaçınmaya ve Orta Doğu içindeki ve dışındaki diğer İslam ülkelerinin iyi niyetini kazanmak için adım atmıştır. Özellikle Riyad'ın ÇHC'nin temsiline ilişkin BM oylamalarında sürekli çekimser kalması Pekin'in yapıcı bir siyaset izlemesini zorunlu kılıyordu. Pekin ayrıca Suudi hükümetinden Çinli hacıların Mekke'de hac yapmalarına izin vermesini talep ederek, onları Riyad üzerinde bir miktar etki yaratabileceği bir kanal olarak kullanabileceğini düşündü. Ancak Kültür Devrimi'nin başlamasıyla Pekin'in kullanmaya çalıştığı İslam kartının başarısız olması ilişkileri başka boyuta taşımıştır (Aborhmah, 2010, s.45). 1966-1976 yılları arasında Mao'nun siyasi erki yeniden ele geçirdiği Kültür Devrimi Çin'in sosyokültürel hayatını derinden etkilemiştir. Çin'in dış politikası devrimin yarattığı kaotik sürecin gölgesinde şekillenmiştir (Gazi vd., 2020, s.407). Çin'in siyasi istikrarına darbe vuran ve yaklaşık on yıl süren bu inişli çıkışlı süreç zamanla etkisini kaybetmiştir. Çin'in devrim izlerini silmek için gösterdiği çaba ve Ortadoğu'da meydana gelen siyasi krizler ilişkilerinin iyileştirmesi için uygun ortam oluşturduğu gibi devrimin de etkisini kırmıştır (Erkan & Müge, 2020, s.19). Ancak bu dönemde iki devletin ilişkilerinin istenilen düzeyde ilerlememesin önündeki bir başka etmen de Suudi Arabistan'ın komünizm tehdidine karşı birlikte hareket ettiği müttefiki ABD faktörüydü. Suudi Arabistan ve ABD arasındaki politik, ekonomik ve stratejik ilişkiler Soğuk Savaş öncesi dönemde başlamasına karşılık Çin ve Suudi Arabistan arasındaki ilk ciddi temas Soğuk Savaş sonrası dönemde başlamıştır (Domazeti, 2017:1). Düzenli petrol tedarikine karşılık, ABD hükümeti 1940'lardan beri, Riyad'ın siyasi istikrarını ve askeri güvenliğini korumaktadır. Bu da Riyad'ın

dış politikadaki ekonomik özerliğinin ABD inisiyatifine bağlı olduğunu göstermektedir. Riyad'da ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanabilmesi için ABD'nin desteği ve iyi niyeti önemlidir. Bu nedenle Suudi-ABD arasındaki bağımlılık ilişkisi ABD'nin önderliğini zorunlu kılmıştır (Efegil, 2013, s.109). İki devlet arasındaki ilişki özellikle Suudi Arabistan'ın en temel dış politika ilkesi olan rejim güvenliği ve devamlılığı için önem arz ediyordu. 1979'da Ayetullah Humeyni liderliğinde gerçekleşen İran İslam İnkılabı Suudi Arabistan'ın rejim güvenliği için önemli bir tehdit oluşturmuştur. Riyad bu tarihten itibaren askerî ve güvenlik harcamalarına öncelik vermiştir. ABD bu harcamaları büyük oranda karşılamıştır. Riyad 1979 ve 1981 yılları arasında silah alımının yarısına yakını ABD'den tedarik etmiştir (Domazeti, 2017, s.2). Ancak Çin, ABD engeline rağmen Suudi Arabistan ile ilişkilerini iyileştirmeyi kararlılıkla sürdürmüştür. Yom Kippur Savaşı sonrası meydana gelen 1973 Petrol krizi, ilişkilerin düzelmesi için önemli bir fırsat olmuştur. Arap devletleri ve İsrail arasında patlak veren savaş yeni bir siyasi soruna davetiye çıkardığı gibi Ortadoğu'nun Çin nezdindeki önemini de ortaya koymuştur. (Erkan & Müge, 2020, s.19). Araplar dış politikasında petrolü siyasi bir silah olarak kullanmaktan çekinmemiştir. Arapların İsrail'e karşı uyguladığı yeni stratejisi petrol fiyatlarında dramatik artışa neden olmuştur. (Armaoğlu, 1999, s.364). Pekin Riyad'ın petrol ambargo kararına destek vererek İsrail ve müttefiklerine karşıt bir siyaset izlemiştir (Erkan ve Müge, 2020 s.19). Elbette ki ABD'nin iki devlet arasındaki ilişkilere etkisini göz ardı etmemek gerekir. ABD ikili gelişmelerin şekillenmesinde aktif rol oynamıştır. Riyad 1970'lerin ortasında düzelen ABD-ÇHC ilişkilerine rağmen ÇHC ile arasındaki mesafeyi korumuştur (Özev, 2020). Ancak bu dönemden sonra ikili ilişkiler daha farklı bir zeminde devam etmiştir. 1976'da Mao'nun ölümü sonrası iktidarı devralan ve reformcu kimliğiyle bilinen Deng Xiaoping dış politikada radikal değişiklikler yaparak selefinden çok daha farklı bir siyaset izlemiştir. Dış politikada düşük profili bir siyaset izleyen Deng ideoloji yerine ekonomik dönüşümlü bir dış politika izlemiştir (Pan, 1997). Yurtdışı tecrübesi olan Deng 1978'de Reform ve Dışa Açılım politikası ile hem küresel piyasalara eklemlenme hem de Çin'in dış dünyaya angaje olmasını sağlamak için bir dış siyaset paradigması izlemiştir (Karamurtlu, 2020, s.57). Deng'in açık kapı politikası neredeyse tüm Orta Doğu devletleriyle normalleşme sürecini başlatarak Çin etkisini görünür derecede artırmıştır (Pan, 1997).

1985'te iki devlet arasında ilk resmi görüşmeler yapılmıştır. Riyad 1989'da Çin'de gerçekleşen 4 Haziran Vakası olarak da bilinen Tiananmen olaylarına sesiz kalan ülkelerden biri olmuştur (Özev, 2020). 1990'da Irak lideri Saddam Hüseyin'in Kuveyt işgali sırasında Pekin barışçıl bir siyaset izlemiştir. Krizin tırmandığı süreçte Çin Dışişleri Bakanı Qian Qichen mevcut durumu

değerlendirmek üzere Suudi Arabistan'ı ziyaret etmiştir (Erkan & Müge, 2020, s.22) Her ne kadar ikili ilişkiler belli başlı sorunlar gölgesinde şekillense de dünyada meydana gelen değişim ve dönüşümle bu durum zamanla değişmiştir.

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DEĞİŞEN GÜNEY-GÜNEY İLİŞKİLERİ VE ÇİN-SUUDİ ARABİSTAN ARASINDA ARTAN STRATEJİK İLİŞKİLER

Soğuk Savaş öncesi dönemde Çin ve Suudi Arabistan arasındaki resmi diplomatik ilişkilerin merkezinde ekonomik motivasyon hakim olmuştur. Ekonomik dürtü hem iki ülkenin liderleri ve hükümet yetkilileri hem de iş çevreleri arasındaki ilişkileri büyük ölçüde şekillendirmiştir (İsmail, 2011, s.189). Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Çin hükümeti dış politikasında ekonomik reformların yanı sıra daha az ideolojik bir tutum sergilemiştir. Dönemin lideri Deng ülke çıkarlarını maksimize etmek için pragmatist bir dış politika izlemiştir. Reformlar sayesinde Çin ekonomisi ilerleme kaydetmiştir (Çelik, 2020, s.38). Çin bu yıllarda “reform ve açılım” politikası sonrasında yıllık yaklaşık %9'luk oranında bir büyüme kaydetmiştir (Daher, 2019, s.19). Ekonomik gelişmeyle birlikte Çin'in enerjiye olan ihtiyacı da buna paralel olarak giderek artmıştır. Enerji zamanla ikili ilişkileri etkileyen önemli bir faktör haline gelmiştir (Çelik, 2020, s.38). Çin özellikle 1993'ten sonra günlük 5.5 milyon varil petrol talebiyle giderek net petrol ithalatçısı olmuştur. Çin ekonomik istikrarını muhafaza etmek için enerji arzını güvence altına alacak somut adımlar atmıştır. Suudi Arabistan'dan petrol ithal ederek geliştirdiği ekonomik bağlar buna kanıt niteliğindedir. Çin'in 1994'ten önce Orta Doğu'dan ithal ettiği petrol miktarı yüzde 40'ın altındaydı. 1999 yılında bu oranı yukarıya çekmek için Suudi Arabistan ile "Stratejik Petrol İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. (Daher, 2019, s.20). Bu dönemin başlarında Çin-Suudi diplomatik ilişkilerinin baskın ve ortak gündemi genelde ekonomik çıkarlar olduğu için resmi ziyaretler de bu çerçevede gerçekleşmiştir. Üst düzey yetkililer ekonomik bağlara verilen önemi somutlaştırmak adına bildiriler, ikili anlaşmalar ve karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmiştir. Aşağıdaki tabloda Çin ve Suudi Arabistan arasında artan resmi temasları gösteren ziyaretlerin bir kısmı yer almaktadır.

Tablo 1. Çin ve Suudi Liderlerin ve Üst Düzey Yetkililerin Karşılıklı Ziyaretleri, 1990 – 2000

YILLAR	LİDERLER VE YETKİLİLER	YER
1991	Çin Başbakanı Peng	Suudi Arabistan

1992	Suudi Arabistan Maliye ve Ulusal Ekonomi Bakanı Aba al-Khail	Çin
1993	Çin Başbakan Yardımcısı Li Lanqing	Suudi Arabistan
1994	Suudi Arabistan Ticaret Bakanı Sulaiman Salaim	Çin
1995	Devlet Konseyi Üyesi ve Genel Sekreteri Devlet Konseyi Luo Gan	Suudi Arabistan
1996	Maliye ve Ulusal Ekonomi Bakanı Assaf	Çin
1997	Dışişleri Bakan Yardımcısı Tian Zengpei	Suudi Arabistan
1998	Ticaret Bakanı Faqih	Çin
1999	Dışişleri Bakan Yardımcısı Ji Peiding	Suudi Arabistan
2000	Enformasyon Bakanı	Çin
2000	Tarım ve Su İşleri Bakanı	Çin

Kaynak. Ismail, N. B. (2011). The Political and Economic Relations of the People's Republic of China (PRC) and the Kingdom of Saudi Arabia (KSA), 1949-2010.

Bununla birlikte, Çin ve Suudi Arabistan ilişkilerinde artan ivmeyi analiz etmek adına 1990-2000 iki ülke arasında yapılan bazı bildiri ve ikili anlaşmalarda aşağıdaki gibidir;

- 1990 Çin ve Suudi Arabistan Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına İlişkin Tebliğ
- 1992 Çin ve Suudi Arabistan Arasında Ekonomik, Ticari, Yatırım ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması
- 1993 Çin ve Suudi Arabistan Arasında En Çok Kayrılan Ülke Muamelesinin Karşılıklı Olarak Uygulanmasına İlişkin Nota
- 1996 Çin ve Suudi Arabistan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma
- 1998 Çin ve Suudi Arabistan Arasında Ekonomik ve Ticari İşbirliği Memorandumu (Ismail, 2011).

Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu'nun istatistik verilerine göre, Çin'in ham petrol üretimi 2009 yılında yaklaşık 189.4 milyon ton olup, bu miktar iç talebin ancak yarısını karşılayabilmektedir. Arazi ve Kaynaklar Bakanlığı, Çin'in 2009 yılında Rusya, Suudi Arabistan ve ABD'nin ardından 4. büyük petrol üreticisi ülke haline geldiğini ve dünya ham petrol üretiminin %5,4'üne sahip olduğunu açıklamıştır. Çin Gümrükler Genel İdaresi tarafından açıklanan bilgilere göre ise Çin 2009 yılında toplam 204 milyon ton ham petrol ithal etmiştir. Bu durumda Çin'in petrole olan bağımlılık oranının 2008 yılına göre %13,9 artarak tarihin en yüksek seviyesi olan %52'ye ulaştığını göstermektedir. Petrole olan ihtiyacını gidermek için de ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirdiği ülkelerin başında petrol zengini olan Suudi Arabistan gelmektedir. Bu minvalde Çin, Suudi Arabistan'dan %15,1 artışla 41,86 milyon ton ham petrol ithal etmiştir (Qian, 2010, s.66-67). Çin, Arap Körfez İşbirliği Konseyi ile serbest ticaret bölgesinin kurulması için görüşmeler başlatmıştır. Dönemin lideri Kral Abdullah 2006 yılında Asya seyahatleri kapsamında Çin ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Kral Abdullah'ın ziyareti hem Asya'daki ilk durağının Çin olması bakımından hem de iktidar koltuğunu devraldığı günden itibaren Ortadoğu dışına gerçekleştirdiği ilk seyahat olması açısından önem arz etmektedir (Çelik, 2020, s.39). 2006 yılında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao ile görüşen Suudi Kral iki ülke arasında enerji alanında kapsamlı iş birliğini öngören bir dizi anlaşmalara varmıştır. Kral Abdullah'ın 2006 ve 2009 yılları arasında Çin'de gerçekleştirdiği bir dizi yüksek profilli devlet ziyaretleri ve 2009 yılından sonra yeniden başlayan müzakereler iki devlet arasında istikrarlı bir ilerlemenin kaydedildiğini göstermiştir (Qian & Fulton, 2017, s.14).

Ekonomik karşılıklı çıkarların yanında küresel ve bölgesel alanda meydana gelen politik gelişmeler ve değişen dünya konjonktürü ekseninde bakıldığında iki devletin sadece birer ekonomik partner olmadığını aynı zamanda birer stratejik müttefik olduğunu ortaya koyaktadır (Öztürk, 2016, s.292). Çin hükümeti Irak'ın Kuveyt işgalini kınayarak Suudi hükümetinden yana bir tutum sergilemiştir. Ancak operasyon başladığında Çin ve Suudi Arabistan zıt kutuplarda konumlanmış ve Çin'in barışçıl çözüm çağrılarına karşılık Suudi hükümeti Irak'a karşı sert güç politikasını devreye koymuştur. Kuveyt işgali her ne kadar Çin ve Suudi Arabistan için zorlu bir sürece kapı aralasa da Çin ihtiyatlı bir politika izlemekten kaçınmamıştır (Ismail, 2011, s.145-147). Benzer şekilde Suudi ve Çinli yetkililer Ortadoğu bölgesinde güvenliğin gelişmesinde engel teşkil eden Filistin meselesine ilişkin ortak anlayış ve desteklerini sürekli olarak dile getirip krize ilişkin pozisyonlarını güçlü bir şekilde korumaya çalışmıştır (Yıldırım, 2021, s.38-42). 1991'de Suudi Müsteşar Abdurrahman el-Mansuri ile Çin Dışişleri Bakanı Qian Qichen arasında yapılan görüşmede üst düzey yetkililer Filistin direnişini

desteklediğini açıklamıştır. Mansuri ayrıca *'Ortadoğu sorunlarına bir çözüm bulamazsak bölgede barış ve istikrar olmaz'* açıklamasında bulunmuştur. Bakan Qian Qichen ise Filistin meselesinin *'Orta Doğu sorununun nihai çözümünün anahtarı'* olduğunu vurgulayarak aynı perspektifi paylaşmıştır. Olaya aynı perspektiften yaklaşan benzer bir görüşme de Başbakan Li Peng ve Kral Fahd Abdül Aziz arasında gerçekleşmiştir (Ismail, 2011, s.156). Orta Doğu Barış Süreci'nin en önemli başarısı olarak görülen Oslo Anlaşmaları sürecinde Çin ve Suudi Arabistan krizin aşılması için gereken diplomatik duruşu sergilemekten kaçınmamıştır. Süreç boyunca Çin ve Suudi hükümeti Filistinlilere olan yoğun desteğini vurgulamıştır. Öte yandan Çin ve Suudi liderler barış masasında İsrail ile anlaşamayan Filistinli lider Yaser Arafat'ı ziyaret ederek inisiyatif almışlardır (Ismail, 2011, s.157-163). Diğer yandan, Suudi Veliaht Prens Abdullah 1998'de Çin'e bir ziyaret gerçekleştirerek Tayvan meselesiyle ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *'Suudi Arabistan, Tayvan meselesinin barışçıl yollarla çözülebileceğini ummaktadır. Barışçıl bir çözüm Boğazın her iki tarafındaki insanların da yararınadır ve bölgenin güvenlik ve istikrarını arttırır'* Suudi hükümeti bir sonraki ziyaretlerinde "Tek Çin" politikasına ilişkin duruşunu daha net bir şekilde açıklamıştır. Prens Salman bin Abdülaziz Pekin'e yaptığı bir ziyarette Suudi Arabistan'ın "Tek Çin" tezini desteklediğini ve birleşik Çin fikrine sıcak baktığını vurgulamıştır. 2000 yılında gerçekleştirilen ziyarete ise daha farklı bir tutum sergilenmiştir. Suudi Arabistan, Tayvan'ı 'Çin topraklarının bölünmez bir parçası' ve CHÇ'yi de Çin halkını temsil eden tek meşru hükümet olarak gördüğünü açıklamıştır. Genel olarak Çin ve Suudi Arabistan diplomatik ilişkilerin istikrarı için karşılıklı anlayışa dayalı bir politika benimsemiştir (Ismail, 2011, s.173-174).

Suudi Arabistan ve Çin ilişkilerini etkileyen bir başka siyasi gelişme de 11 Eylül 2001 terör saldırılarıdır. (Özdemir, 2002, s.154) 11 Eylül Olayı niteliği ve etkisi açısından mevcut dünya düzenine meydan okuması onu diğer saldırılardan ayrılmaktadır. Saldırı sonrası ABD dış politikasını revize etme ihtiyacı duymuştur. Bu tarihten sonra ABD dış politikası Bush Doktrini çerçevesinde şekillenmiştir (Fidan, 2004, s.1.) 11 Eylül saldırıları, ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinde yeni bir döneme kapı aralamıştır. ABD'nin sadık müttefiki Suudi Arabistan'la ilişkilerinin sürdürülmesi tartışma konusu olmuştur. Çünkü örgüt lideri Ladin ile saldırı gerçekleştiren şahısların neredeyse tamamı Suudi Arabistan uyrukluydu. ABD'de terör saldırılarına ilişkin düzenlenen soruşturma komisyonunda ele alınan konulardan bir tanesi de Suudi Arabistan'ın El Kaide'ye finansal destek sağlayıp sağlayamaması olmuştur (Bölme & Rıdha, 2019, s. 465).

ABD'nin sürekli olarak Suudi Arabistan'ı saldırganlarla ve dolayısıyla terör ile aynı kefeye koyması ilişkileri zedelemiştir. Yine bu dönem boyunca ABD hükümeti Araplara karşı mesafeli bir duruş sergilemiştir. 11 Eylül'den sonra da bu mesafe daha da açılmıştır. ABD kamuoyunda Suudilere karşı iyimser bakış da giderek değişmiştir (Bölme & Rıdha, 2019, s.466). Suudi Arabistan, Batı ve ABD gölgesinde şekillenen siyasetinden tercihin çok yönlü bir dış politika izlemekten yana kullanmıştır. Ayrıca ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi başta Suudi Arabistan olmak üzere birçok Arap devletleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra Ortadoğu'ya yönelik müdahaleci bir politika izlemesi Çin ve Suudi Arabistan ilişkilerini ekonomik ve ticari boyutun ötesine taşıyarak iki stratejik ortak konumuna getirmiştir. Çin'in Suudi Arabistan'a silah tedarik etmesi ve bunun için anlaşmalar yapması buna örnek teşkil etmiştir. Mutabakat sağlandığı satışlardan bir tanesi de o dönem CSS-2 isimli orta menzilli balistik füzelerdir (Aslan, 2014, s.49). Suudi Arabistan'ın Çin'e petrol tedariki artarken, stratejik iş birlikleri de gelişmiştir. 2004'te ARAMCO ve Sinopec doğal gaz arama anlaşması yapmış, Sinopec Suudi Arabistan'da arama hakkı kazanırken Suudiler Çin'de rafineri inşasına destek vermiştir (Emiroğlu, 2006, s.476-477). Çin-Suudi toplam ticareti 2009 yılında 33 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Suudi Arabistan'ın Çin'e petrol ithalatının hacmi ise aynı yıl 41,8 milyon varil ile zirveye ulaşmıştır (Ismail, 2011, s.156). 2010 sonrası Suudi Arabistan, ABD ile 11 Eylül sonrası yaşanan krizlere benzer şekilde otonomi arayışına girdi. 2001'de ABD'nin güvenlik şemsiyesi sorgulanırken, 2005'te Suudi yönetimi terörle mücadelede ABD'ye destek vererek krizi aştı (Bölme & Rıdha, 2019, s. 469). ABD, Suudi güvenliğini sağlarken, Suudi Arabistan da ABD'nin enerji ve bölgesel çıkarlarına hizmet etti. 2017-2021'de Trump'ın İran'a karşı sert tutumu ilişkileri güçlendirirken, 2019'da ARAMCO saldırısı Riyad'ın güvenlik endişelerini artırdı. 2021'de Biden döneminde Cemal Kaşıkçı olayı ve Ukrayna savaşıyla ilişkiler gerildi. ABD'nin Suudi müttefiklik beklentilerini karşılayamaması, Riyad'ı Çin ve İran gibi aktörlerle stratejik iş birliğine yönlendirmiştir (Yetim, 2019, s.196-199).

5. ARAP BAHARI DÖNEMİ ÇİN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

Despotik rejimler, nepotist yönetim, halkın yönetimde söz sahibi olmaması, yoksulluk, işsizlik ve yolsuzluk gibi etmenler 2010 yılında Arap Baharı denen süreci başlatmıştır. Bu faktörler kitlesel halk hareketlerini ortaya çıkaran en önemli nedenlerdir (Gün, 2012, s.121). Arap Devrimi'nin küresel ve bölgesel çapta etki yaratması devletlerin dış politikalarını doğrudan ve dolaylı olarak etkilediğini söyleyebiliriz. Böylece küresel ve bölgesel çaptaki gelişmeler yeni

başlangıçların da habercisi olmuştur. Elbette ki bu değişim, dönüşüm ve öngörülemeyen süreç Çin ve Suudi Arabistan ilişkilerini de etkilemiştir (Gözen, 2011, s.2-3).

Çin, Arap Baharı kapsamında meydana gelen olayları öngörememiş ve hazırlıksız yakalanmıştır. Çin hazırlıksız yakalandığı gelişmeler karşısında itidalli ve soğukkanlı bir tutum sergileyerek olayları yakından takip etmiştir. Ortadoğu bölgesine karşı neredeyse geleneksel bir tutum haline getirdiği barışçıl yollarla krizleri çözme ilkesini tekrar dile getirmiştir. Bir başka ilkesi olan “*diğer devletlerin iç işlerine karışmama*” tutumunu da kararlılıkla sürdürmüştür. Çin’in Arap Devrimi karşısındaki temel politikası bölge ülkelerdeki mevcut çıkarlarını garantiye almak ve vatandaşlarının güvenliğini sağlamak yönünde olmuştur. Ancak olayların hız kazanmasıyla oluşan istikrarsızlık sonrası Çin’in ulusal çıkarlarını garantilemek ve vatandaşlarını korumaya ilişkin endişelerinin tırmanması karar ve tutumlarını etkilemiştir. Özellikle doğal kaynaklara sahip ülkelerde olası bir siyasi istikrarsızlık Çin’in ticari ve ekonomik çıkarlarını olumsuz etkilediğinin farkında olması çok boyutlu bir strateji izlemesini zorunlu hale getirmiştir. Bu kapsamda Ortadoğu’daki siyasi gelişmeler Çin için çok büyük tehditleri ve fırsatları da beraberinde getirmiştir (Erkan & Müge, 2020, s.25-27). En önemli tehditlerin başında ise enerji arz güvenliği gelmektedir.

2013’te Pekin, Riyad’ın en önemli partneri oldu. 2014’te Suudi Arabistan, Çin’in desteğiyle AIIB’ye kurucu üye olarak katıldı. 2016’da Başkan Xi, Suudi Arabistan’ı ziyaret etti. Bu ziyaret, Şii din adamı Şeyh Nimr’in idamıyla Riyad-Tahran krizi sonrası gerçekleşti. Çin, tarafsız duruşunu vurgulamak için gezisine Riyad’dan başlayarak Suudi hassasiyetlerine göre dış politikasını şekillendirdi (Foley, 2017, s.116) Çin’in yine Suudi hükümetine göre dış politikasına yön verdiği bir başka konu da Suudi Arabistan ve İran arasında sürtüşmeye neden olan Yemen Krizidir. Arap Baharı’nın etkilediği Yemen’de, Husiler ile meşru hükümet arasındaki iç savaş, bölgesel aktörlerin müdahalesiyle vekâlet savaşına dönüştü. İran, Husilere destek verirken, Suudi Arabistan meşru hükümeti destekledi. Husiler başkent Sana’yı ele geçirince, Suudi Arabistan İran’ın artan etkisini engellemek için askeri operasyon başlattı (Çendek & Örkü, 2019, s.47). Ancak Çin için Suudi Arabistan ve İran yalnızca ekonomik partner değil aynı zamanda petrol tedarik eden iki ülke konumunda olduğundan taraflardan herhangi biriyle zıt kamplarda konumlanmamak için denge siyaseti izlemiştir. Bu bağlamda Yemen Krizi patlak verdiğinde Pekin, bölgesel güç mücadelesindeki İran ve Suudi Arabistan’a karşı tarafsızlığını korumaya gayret etmiştir. Çin, Yemen Krizi’nde tarafsızlığını korumaya çalışarak diplomatik çözümü savundu. Ancak meşru hükümet aracılığıyla bölgeye yardım yapması, Suudi Arabistan’la iş birliği yaptığı eleştirilerine yol açtı. Pekin, BM’nin çözüm

çabalarını desteklerken Riyad’la stratejik ortaklığını korumak için Suudi politikalarına sessiz kaldı. Suudi Arabistan, Çin’in Ortadoğu’daki Sünni ittifakla ilişkilerini güçlendirmek için en önemli aktör konumunda olmuştur (Erkan & Müge, 2020, s.27-28).

Arap Baharı’nın diğer durağı olan Suriye’de ise başlayan halk ayaklanmalarının iç savaşa dönüşmesi Çin ve Suudi Arabistan ilişkileri için dönüm noktası olmuştur. Statükocu bir politika izleyen Çin, BM’nin Suriye’ye ilişkin zorlayıcı kararları veto etmiştir. İlişkileri ileri bir boyuta taşıyan Riyad ve Pekin’in Suriye krizinde ters politikalar izlemesi Suudi hükümetini rahatsız etmiştir. Suudi Arabistan bu dönemde Körfez İşbirliği Konseyi’nin Çin’e karşı mesafeli bir duruş sergilemesini talep etmiştir. Bu kapsamda Çin’in Suriye dış politikasını revize etmek ve bu konudaki tavrını açıkça belirtmesi için üyelerle alınan karar sonrası Çin-Körfez İşbirliği Stratejik Diyalogu’nu askıya almıştır. (Erkan & Müge, 2020, s.30). Ancak inişli çıkışlı ilişkilere rağmen Çin ve Suudi Arabistan’ın ortak noktada bulunduğu birçok girişim olmuştur. Bu girişimlerden bir tanesi de Çin ve Suudi Arabistan arasındaki ekonomik ilişkileri canlandıracak olan Bir Kuşak-Bir Yol Projesidir.

Çin devlet başkanı Xi Jinping 2013 yılının sonunda Kazakistan ve Endonezya’ya gerçekleştirdiği ziyaret sırasında ilk kez kara ve deniz ipek yolu projesine değinmiştir. Projeleri “Kuşak-Yol Girişimi ya da Bir Kuşak -Bir Yol” (*One Belt One Road* OBOR or *Belt and Road Initiative* BRI) olarak adlandırmıştır (Yılmaz 2020: 12). Bir Kuşak-Bir Yol Projesi muğlak sınırlara sahip olmak birlikte Çin’e jeostratejik ve jeoekonomik avantajlar getirmesi bakımından önem atfetmektedir. Proje uluslararası işbirliğini faal hale getirmenin yanında altyapı projeleri, enerji nakil hatları şebekesi ve iktisadi açıdan ortak bir alan da yaratmaktadır. Temel amacı tarihi ipek yolunu yeniden canlandırmak olmakla birlikte Çin’in birçok alanda itici gücü olan proje iki ayaktan oluşmaktadır. Birinci ayağı “Bir Kuşak” kara güzergâhını oluştururken ikinci ayağı “Deniz İpek Yolu” ise su yollarını kapsamaktadır. Projenin hayata geçirilmesi sadece uluslararası işbirliği ve kalkınmayı sağlamakla kalmayacak, Çin’in bölgede ana itici güç olmasının da önünü açacaktır (Bocutoğlu, 2017: 265). Projenin altyapı ve ekonomik giderlerinin karşılanması için de Çin inisiyatifinde 2013 yılında Asya Altyapı Yatırım Bankası kurulmuştur. Proje, Çin’in ABD hegemonyasına denge oluşturma çabası açısından önem teşkil etmektedir.

Çin, Suudi Arabistan dâhil yaklaşık 150 ülkeyle Kuşak-Yol Girişimi kapsamında anlaşma imzaladı. Suudi Arabistan, projenin enerji boyutunda kilit rol oynuyor. Pekin’in petrol ödemelerinde Yuan kullanma önerisi, bölgesel politikada önemli bir değişime işaret etti. Görüşmeler sonucunda iki ülke, Kuşak-Yol kapsamında uzlaşarak 35 milyar dolarlık iş birliği

anlaşması yaptı (Sönmez, 2022, s.5-6). Çin, enerji alanındaki yüksek derecede Suudi Arabistan ve İran'a bağımlılığı nedeniyle, Sünni-Şii gerilimini göz önünde bulundurarak "Bir Kuşak-Bir Yol" projesinde dikkatli bir strateji izlemektedir. Sünni-Şii arasındaki tansiyonun artması, petrol piyasasını olumsuz etkileyebilir. Şiiiler, azınlık olmalarına rağmen zengin petrol rezervlerine sahiptir ve bu durum, Suudi Arabistan ile İran arasındaki potansiyel bir çatışmanın petrol fiyatlarına yansımaya yol açabilir. Bu da Çin ekonomisi üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir. (Müge, 2016: 27). Bu nedenle Çin hem mevcut çıkarlarını korumak hem de maksimize etmek için Arap dünyasının lideri olarak gördüğü Suudi Arabistan'la iyi ilişkiler geliştirmek istemektedir. Suudiler de benzer şekilde Çin'e ihtiyaç duymaktadır. 2001'deki El Kaide terör saldırılarının ardından, Suudi Arabistan'ın ABD nezdindeki imajı sarsılmış ve Çin, alternatif bir seçenek olarak öne çıkmıştır. ABD, Suudi Arabistan'a petrol ve ulusal güvenlik sağlarken, Suudiler dini argümanlarla ABD'nin bölgesel çıkarlarını korumaktaydı. Ancak 11 Eylül sonrası ABD'nin Suudi Arabistan'ı saldırganları desteklemekle suçlaması ve yaşanan krizler, Washington-Riyad ilişkilerini zayıflatmış, Riyad'ı müttefik arayışına itmiştir. Bu süreçte Suudi Arabistan, Çin ile güçlü bir ilişki kurarak ABD'ye karşı bir "riskten korunma stratejisi" (Hedging) benimsemiştir (Al-Tamimi, 2012, s.11). Suudi Arabistan, Çin'i alternatif bir seçenek olarak 2019'daki Covid-19 salgını sonrası daha çok değerlendirmeye başlamıştır. Xi Jinping'in salgını kontrol etme başarısı, Çin'i küresel ölçekte önemli bir güç haline getirmiştir. Kuşak-Yol Projesi de Suudi Arabistan ve Ortadoğu'yu stratejik olarak öne çıkarmıştır. Suudi Arabistan, küresel krizlerde Çin gibi güçlü bir müttefike ihtiyaç duyarken, Çin de benzer nedenlerle Suudi Arabistan'la ilişkilerini güçlendirmek istemektedir (Sönmez, 2022: 2-3). 2014 ortalarından itibaren petrol fiyatlarının düşmesiyle Suudi Arabistan bütçesi açığa düşmüştür. Petrol gelirine bağımlı olan ülke, ekonomik modelini gözden geçirerek yeni bir ekonomik yapı oluşturma gerekliliği hissetmiştir. Kraliyet ailesi, rantiyeci devlet modelinin artık sürdürülebilir olmadığına farkına varmıştır. Artan işsizlik ve ekonomik zorluklar karşısında 2017'de Velihaht Prens Muhammed bin Selman (MbS), "2030 Vizyonu" adlı reform paketini açıklamıştır. Bu reform, ülkenin petrole bağımlılığını sona erdirmeyi ve vatandaşlarına istihdam sağlamayı hedeflemektedir (Cengiz: 2020: 11). Hedefler arasında Suudi sermayesinin küresel piyasalara eklemleme çabası, rantiyeci ekonomiyi dönüştürmek gibi bazı işlevsel vasıtalar sunmak vardı. Geniş kapsamlı bu reform paketinin amacı sadece Suudi hükümetinin petrole olan bağımlılığını azaltmak değil aynı zamanda ekonomisini çeşitlendirme, sosyal hakları genişletme ile kamu ve özel sektörleri geliştirmeyi de kapsamaktadır. Suudilerin bu amaçları gerçekleştirmesi için de en temel husus "İlmli İslamiyet" anlayışı benimsemek olacaktır (Esen, 2019: 9).

MbS, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ni Suudi Arabistan'ın 2030 Vizyonu ile uyumlu bir fırsat olarak görmektedir. Suudi Arabistan, Çin'e büyük petrol tedarik ederken, Kuşak ve Yol Girişimi'nin önemli bir parçası olmayı hedeflemektedir. MbS, Riyad'ın Pekin ile ilişkilerini derinleştirmeye yönelik güçlü bir arzuya sahip olduğunu belirtmiştir (Cengiz, 2020, s.13). MbS başka bir açıklamasında ise şu ifadeleri dile getirmiştir; *"İpek Yolu girişimi ve Çin'in stratejik yönelimi, krallığın 2030 Vizyonu ile büyük ölçüde uyumludur"*. Kısaca Xi ve MbS birbirlerini bir dizi ekonomik ve siyasi hedefe ulaşmaya yardımcı olan uzun vadeli önemli bir ortak olarak görmektedir (Fulton, 2020a, s.2). Ayrıca Çin'in Suudi 'Vizyon 2030'u ile Kuşak ve Yol Girişimi ile ilişkilendirilen 1+2+3 işbirliği modeli ikili ilişkileri geliştiren başka faktördür. Xi, 2016'daki Suudi Arabistan ziyareti sırasında, geniş bir yelpazede karşılıklı çıkarlar doğrultusunda iş birliği yapma taahhüdüne işaret eden kapsamlı bir stratejik işbirliği teklif etmiştir. Bu iş birliğini yönetmek için de Yüksek Düzeyli Ortak Komite (YDOK) oluşturmuştur. Çin'in '1+2+3' işbirliği modeli ikili diplomatik ilişkilerin ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Bu model Xi tarafından 2014 Çin-Arap Ülkeleri İş birliği Forumu'nun açılış konuşmasında Arap ülkelerini Kuşak ve Yol Girişimi'ne (BRI) entegre etmenin bir yolu olarak ortaya atılmıştır. Bu modelde her sayı farklı bir işbirliği alanı temsil etmektedir. Modelin ilk sayısı enerji alanında iş birliği; ikinci sayısı altyapı imarı ile ticaret/yatırım alanlarında iyileştirme; üçüncü sayısı ise nükleer enerji, uydu teknolojileri ve yenilenebilir enerji alanında anında ortaklığı kapsamaktadır. Bu model Xi'nin Çin'in Ortadoğu'ya yönelik yayınlamış olduğu ilk resmî belge niteliği taşıyan "Arap Politika Belgesi" ile aynı dönemde ilan edilmiş olması önemli bir husustur. Belgede Çin ilişkileri 1+2+3 formülü üzerinden geliştirmek istemiştir (Fulton, 2020b, s.2). Bu modelden hareketle 2021 yılında Riyad-Pekin arasındaki ticaret 80 milyar dolara ulaşmıştır. Çinli şirketler diplomatik ilişkilerin geliştiği 2005 yılından bu yana Riyad'a yaklaşık 37 milyar dolar yatırım yapmıştır. Suudi Arabistan Çin'in Ortadoğu bölgesinde en fazla yatırım yaptığı devletlerden biri konumuna erişmiştir (Korkmaz, 2022, s.1-5).

2016'da Suudi Arabistan, Şii din adamı Şeyh Nimr'i idam etti ve İran'daki Suudi Büyükelçiliği saldırıya uğrayarak iki ülke diplomatik ilişkilerini keserek elçiliklerini kapattı. Tansiyonun düşürülmesi ve diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesi amacıyla Irak ve Umman öncülüğünde 2021'de görüşmeler başlatıldı, ancak sonuç alınamadı. Sonunda, İran ve Suudi Arabistan, 10 Mart 2023'te Çin'in arabuluculuğunda bir araya gelmeye karar verdiler (Sarı, 2023). Çin-Suudi-İran arasındaki anlaşmayı analiz etmek için üç tarafın da perspektifinden bakılacak olursak; ilk olarak Çin perspektifinden bakıldığında anlaşma Çin'in dış politikası açısından diplomatik bir zaferdir. Çin Ortadoğu bölgesinde Suudi Arabistan ve İran'ın bilek

güreşinden dolayı oluşan olumsuz havayı yumuşatarak yeni bir atmosfer yaratmıştır. Ayrıca Çin'in diplomatik girişimlerinin sonuç vermesi barışa verdiği katkının yanı sıra bunu bölgesel ve küresel güçlere kanıtlaması da önemli bir husustur. Öte yandan rekabet sahasının da sadece Asya-Pasifik bölgesinden ibaret olmadığını da kanıtlamıştır. Son olarak da ABD'nin dünyanın tek düzen kurucu rolü de sorgulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda “ABD liderliğindeki küresel düzenin sonu mu geliyor?” veya “Çin, ABD'nin yerini almaya mı hazırlanıyor?” şeklindeki sorular gündemi işgal etmeye başlamıştır (Doğan, 2023, s.4).

6. SONUÇ

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından sonuna kadar ideolojik olarak farklı taraflarda yer alan Çin ve Suudi Arabistan iki kutuplu sisteminde kısıtlayıcı nedenleriyle oldukça sınırlı ilişkilere sahip olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin'in dünyaya açılması, ekonomik bir güce dönmesi ve artan enerji bağımlılığı Riyad ile çok yönlü ilişkiler kurmasının en önemli ontolojik nedenlerinden olmuştur. Giderek çok kutuplu dünya sistemine meydan okuyan Çin ve Ortadoğu'da önemli bir bölgesel aktör olan Suudi Arabistan uluslararası sistemde meydana gelen birçok küresel ve bölgesel krizlere ve bunun yanında rakip aktörlerin engellerine rağmen ilişkilerini bir üst boyuta taşımayı başarmıştır. Ekonomik boyutta başlayan ilişkiler zamanla uluslararası sistemdeki konjonktürel değişim ve dönüşümlerle stratejik-politik bir ittifaka dönüşmüştür.

Genel olarak bakıldığında, Çin ve Suudi Arabistan'ın ilişkilerinin gelişmesinin arkasındaki itici güç Çin'in ekonomik çıkarlarıdır. Riyad tarafından bu durumun siyasi manevra kabiliyetini arttırmak ile bağlantılı olduğu ise oldukça açıktır. Suudi Arabistan'ın dünyada yankı uyandıran yapısal krizler nedeniyle ABD tarafından birçok defa uluslararası politik meselelerde yalnız bırakılması Riyad için Çin'i alternatif bir seçenek olarak ön plana çıkarmıştır. Çin'in genelde dünyada özelde ise Ortadoğu coğrafyasında izlediği başarılı politika ve elde ettiği diplomatik kazanımlar diğer devletler gibi Suudi Arabistan'ın da dikkatini çekmiştir. Öte yandan Çin'in büyüyen ekonomisine paralel olarak enerji ihtiyacının da artması Suudi Arabistan'ı iddialı bir partner olarak ön plana çıkarmaktadır. Çin ve Suudi Arabistan arasındaki yüksek karşılıklı bağımlılığın yanında ikilinin ilişkileri “kazan-kazan” yaklaşımı ekseninde sürdürmesi ilişkilere ivme kazandırmıştır. Bu bağlamda Çin, Suudi Arabistan'ı güvenilir bir enerji ortağı olarak görürken, Suudi Arabistan da Çin'i stratejik bir partner ve devasa bir pazar potansiyeli olarak değerlendirmektedir. Özellikle Suudi Arabistan'ın oldukça iddialı olan Vizyon 2030 projesinde Çin, en önemli ticari ve teknolojik partnerlerden biri olmaktadır. Diğer taraftan Suudi Arabistan'ın ekonomisini çeşitlendirme çabası onu Çin'e yakınlaştırmaktadır. Çin'in Orta Doğu

ve Kuzey Afrika'da (MENA) istikrarlı bir şekilde genişleyen nüfuzu, Kuşak ve Yol Girişimi'nin 2013'te ilan edilmesinden bu yana muazzam bir şekilde artmıştır. İki ülkenin siyasi ve ekonomik iş birliğini güçlendirmek için 2016'da kapsamlı bir stratejik müttefiklik anlaşması imzalamıştır. Daha sonra stratejik müttefikliği 1+2+3 işbirliği modeliyle, özellikle de Çin'in Dijital İpek Yolu ile Suudi Arabistan'ın 2030 Vizyonu'nu birbirine bağlayan projeler aracılığıyla geliştirmiştir. Ayrıca, dünyanın içine girdiği çok kutuplu türbülans döneminde tırmanan ABD ve Çin arasındaki potansiyel rekabette Suudi Arabistan doğrudan güç mücadelesinin hedefi haline gelmek yerine bunu lehine çevirerek çıkarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle rekabete dayalı bir düzenin içerisinde yer almaktansa menfaatleri çerçevesinde çok yönlü bir dış politika izlemektedir. Diğer taraftan, Çin'in İran-Suudi Arabistan uzlaşısında oynadığı rol diğer bölge aktörleri tarafından yakından takip edilmekle birlikte Çin'in bölgedeki imajına da oldukça olumlu katkısı olmuştur.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik komite onayı ve/veya yasal/özel izin gerektirmeyen bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Araştırmacının Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamışlardır.

Araştırmacının Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Aborhmah, A. A. (2010). *From ideological antagonism to 'strategic partnership': Saudi-Chinese relationships (1949–2006)* (Doctoral dissertation, Durham University).
- Al-Tamimi, N. (2012). *China–Saudi Arabia relations: Economic partnership or strategic alliance?* Durham Press.
- Arı, T. (2010). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (1999). *20'inci yüzyıl siyasi tarihi (1914–1995)*. Alkım Yayınevi.
- Aslan, H. K. (2014). Yükselen güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu politikası. [Yayınevi bilgisi eksik].
- Ayan, K. B. (2007). *Rus dış politikasında Sovyet mirası* (Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Balcı, A., & Kardaş, Ş. (2018). *Uluslararası ilişkilere giriş*. Küre Yayınları.

- Baylis, J. (2008). Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69–85.
- Binhuwaidin, M. M. M. A. (2001). *China's foreign policy towards the Gulf and Arabian Peninsula region, 1949–1999* (Doctoral dissertation, Durham University).
- Bocutoğlu, E. (2017). Çin'in "Bir Kuşak–Bir Yol" projesinin ekonomik ve jeopolitik sonuçları üzerine gözlemler. In *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı Tutanakları* (pp. 265–270).
- Bölme, S. M., & Rıdha, Ş. S. (2019). Güvenikleştirme perspektifinden 11 Eylül sonrası ABD–Suudi Arabistan askeri ilişkileri. *Mülkiye Dergisi*, 43(2), 459–490.
- Cengiz, O. (2022). Küresel güney–güney iş birliğinin çok kutuplu ekonomik sistemdeki yeri. *USBİLİM 5th International Conference on Education, Economy, Management and Social Sciences*.
- Cengiz, S. (2020). Saudi foreign policy towards China in the post-Arab uprisings era: A neo-classical realist approach. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 14(1), 51–67. <https://doi.org/10.1080/25765949.2020.1728971>
- Çelik, H. (2020). Çin'in Ortadoğu politikası: Süreklilik ve değişim. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(97), 31–46. <https://doi.org/10.36484/liberal.683338>
- Çendek, S. Y., & Örki, A. (2019). Arap Baharı sürecinde Libya, Suriye ve Yemen’de yaşanan iç savaşlar: Karşılaştırmalı bir çözümleme. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 42–58.
- Daher, M. (2009). China and the Middle East: Establishing a new partnership. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 3(1), 18–26.
- Doğan, D. (2023). Çin dış politikasında yeni yönelim: Suudi Arabistan–İran arabuluculuğu ve Şi Jinping’in Moskova ziyareti. *SETA Perspektif*, 363.
- Domazeti, R. (2017). Suudi Arabistan–ABD ilişkileri. *İNSAMER Analiz*, 20, 8.
- Efegil, E. (2013). Suudi Arabistan’ın dış politikasını şekillendiren faktörler. *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 104–113.
- Emiroğlu, H. (2006). Soğuk Savaş sonrası Çin’in Ortadoğu’ya yönelik dış politikası. *Ortadoğu Yıllığı*, 464–482.
- Ergüven, N. S. (2016). Uluslararası hukuk açısından güvenlik kavramının teorik temelleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(3), 771–836.
- Erkan, S., & Müge, Y. (2020). Çin dış politikasında Ortadoğu’nun değişen konumu: Arap Baharı sonrası bölgesel gelişmeler üzerinden bir analiz. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 11–44.
- Esen, B. S. (2019). Suudi Arabistan 2030 vizyonu ile ne gibi dinamikleri gerçekleştirmeyi hedefliyor? [Yayınevi bilgisi eksik].
- Fidan, Ö. (2004). *11 Eylül’ün ABD dış politikasına etkisi: Irak işgali* (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi).

- Foley, S. (2017). When oil is not enough: Sino–Saudi relations and Vision 2030. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 11(1), 107–120.
- Fulton, J. (2020a). Situating Saudi Arabia in China's Belt and Road Initiative. *Asian Politics & Policy*, 12(3), 362–383. <https://doi.org/10.1111/aspp.12549>
- Fulton, J. (2020b). China–Saudi Arabia relations through the ‘1+2+3’ cooperation pattern. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 14(4), 516–527.
- Fulton, J. (2020). Thirty years of Sino–Saudi relations. *Atlantic Council*. [URL belirtilmemiş]
- Göçer, İ., & Çınar, S. (2015). Arap Baharı'nın nedenleri, uluslararası ilişkiler boyutu ve Türkiye'nin dış ticaret ve turizm gelirlerine etkileri. *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(10), 35–51.
- Gözen, R. (2011). Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi açıklamak ve anlamak. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 1(2), 1–25.
- Gözen, R. (Ed.). (2014). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. İletişim Yayınları.
- Gün, M. S. (2012). Yemen’de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, (22), 120–140.
- Ismail, N. B. (2011). *The political and economic relations of the People’s Republic of China (PRC) and the Kingdom of Saudi Arabia, 1949–2010* [Unpublished doctoral dissertation].
- Karamurtlu, B. (2020). Kuşak–Yol projesi bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti’nin küresel hegemonya girişimi. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 54–81.
- Korkmaz, H. (2022). Çok kutuplu dünyada riskten kaçınmak: Suudi Arabistan’ın Çin perspektifi. https://tasam.org/trTR/Icerik/70229/cok_kutuplu_dunyada_riskten_kacinmak_suudi_arabistanin_cin_perspektifi
- Kökyay, F. (2020). Neorealizm kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz enerji politikası. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 9(3), 2504–2528. <https://doi.org/10.15869/itobiad.755012>
- Özdemir, H. (2002). 11 Eylül: Post-modern savaşın miladı ya da dış politika mücadelelerinin görünmeyen boyutu. *SDÜ İİBF Dergisi*, 7(1).
- Özdoğan, M. (2019). Realizm ve neorealizm bağlamında Soğuk Savaş sonrası güvenlik anlayışının değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1–24.
- Özev, M. H. (2020). Son dönem Suudi Arabistan–Çin ilişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 11(94).
- Pan, G. (1997). China's success in the Middle East. *Middle East Quarterly*. <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/chinas-success-in-the-middle-east>
- Qian, X. (2010). China’s energy cooperation with Middle East oil-producing countries. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 4(3), 65–80.

- Sarı, İ. (2023). İran–Suudi Arabistan ilişkileri normalleşiyor: Yeni bir bölgesel denklem mi? <https://orsam.org.tr/tr/iran-suudi-arabistan-iliskileri-normallesiyor-yeni-bir-bolgesel-denkle-mi-/>
- Serdar, İ. (2015). Neorealizm, neoliberalizm, konstrüktivizm ve İngiliz Okulu modellerinde uluslararası sistemsel değişikliklere bakış. *The Journal of Europe–Middle East Social Science Studies*, 1(1), 14–38.
- Sönmez, G. (2022). Küresel rekabet bağlamında Çin'in Ortadoğu bölgesinde derinleşen aktivizmi. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/kuresel-rekabet-baglaminda-cinin-ortadoğu-bolgesinde-derinlesen-aktivizmi.pdf
- Tekin, S. (2020). Güney–Güney işbirliğinin ideolojik temelleri: Bağlantısızlar Hareketi ve Küresel Güney. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 65–81.
- Temiz, K. (2018). Çin'in Orta Doğu politikasında bölgesel ve küresel rekabet unsurları. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 31–41.
- Wang, T. Y. (1993, June 22). Competing for friendship: The two Chinas and Saudi Arabia. *The Free Library*. <https://www.thefreelibrary.com/Competing+for+friendship:+the+two+Chinas+and+Saudi+Arabia.-a015016927>
- Yetim, H. T. (2023). Fiyat arttırma ve negatif dengeleme stratejileri ekseninde Çin'in Körfez ve Suudi Arabistan siyaseti. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 18(1), 182–205.
- Yüce, M. (2016). Arap Baharı sonrası Ortadoğu'da güç politikaları: Çin dış politikasının bölge siyasetine etkileri. In *II. Ortadoğu'da Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı*, İstanbul, Türkiye (pp. 21–30).